

20. Lisovyi V. M. Istoriia okhorony zdorov'ia v Kharkovi: Navch. posibnyk / V. M. Lisovyi, I. Iu. Robak. — Kharkiv : KhNMU, 2008. — 178 s.
21. Mironova M. Dlia ridnoho mista / M. Mironova // Sotsialistychna Kharkivshchyna. — 1943. — 22 zhovtnia.
22. Novi medychni zaklady // Sotsialistychna Kharkivshchyna. 1944. — 8 bereznia.
23. Palyvo mistu! // Sotsialistychna Kharkivshchyna. — 1944. — 19 veresnia.
24. Perekhrest I. V. Medyko-sanitarni naslidky viiny ta okupatsii dlia Cherkas ta yikh podolannia (1943–1945 rr.) / I. V. Perekhrest // Cherkashchyna v konteksti istorii Ukrainy: Materialy Druhoi naukovy-kraieznavchoi konferentsii Cherkashchyny. — Cherkasy, 2005. — S. 327–330.
25. Horosh I. D. Uspеhi zdravoohranenija v Har'kove za 40 let sovetsoj vlasti / Horosh I. D. — H. : HNMO, 1958. — 15 s.
26. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy, f. 342, op. 14, spr. 1574. Zvity oblzdorovviddiliv pro stan okhorony zdorov'ia: Kharkovskoi, Zhytomyrskoi, Rovenskoj, Sumskoi, Poltavskoi, Vynnitskoi, Voroshylovhradskoi, Cherkaskoi, Odeskoi oblasti, 229 ark.
27. Filtzer D. The Hazards of Urban Life in Late Stalinist Russia: Health, Hygiene, and Living Standards, 1943–1953 / Filtzer D. — Cambridge : University Press, 2010. — 410 p.

Н. І. Паламарчук, О. Й. Радецька
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»

УДК 94(477):314.7:94(71)

**УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В КАНАДІ
ТА ЇЇ ВНЕСОК У СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ**

N. Palamarchuk, O. Radetska
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute»

***Ukrainian Diaspora in Canada and Its Contribution
to the Establishment of Independent Ukrainian State***

У статті розглянуто основні хвилі міграції української діаспори до Канади, її підтримка та величезний внесок у становлення української незалежної держави.

Ключові слова: українська діаспора, «irredenta», революція гідності, Голodomор, АТО.

The history kept for us names of the first Ukrainian, arrived to Canada in 1891. These are residents of the village of Nebylov in the Western Ukraine Ivan Filipov and Vasily Elenyak.

The Ukrainian immigration to Canada gains mass scope only after 1896, in many respects thanks to efforts of the Galitsky agronomist Osip Oleskov who sent a big flow of the Ukrainian immigrants from villages of the Western Ukraine instead of Brazil to Canada.

During the first wave of the Ukrainian immigration to Canada which is considered the largest and occurred between 1891 and 1914, in the country lodged more than 170 thousand Ukrainian.

The second wave of Ukrainian immigration to Canada occurred in the inter-war period, especially between 1924 and 1930.

The third wave of Ukrainian immigration to Canada was due to political reasons and lasted from 1947 to 1954. Many of these immigrants were political refugees, which made this wave overtly politicized.

In the early 1990s began the fourth wave of Ukrainian immigration to Canada, which continues today. This wave was related mainly to economic reasons.

Keywords: Ukrainian diaspora, «irredenta», a revolution of dignity, the Holodomor, the ATO.

В статье рассмотрены основные стадии эмиграции украинской диаспоры в Канаду, ее поддержка и огромный вклад в становление украинского независимого государства.

Ключевые слова: украинская диаспора, «irredenta», революция достоинства, Голодомор, АТО.

Українська діаспора — це вся сукупність українців, що мешкають за межами політичних кордонів України та відчують духовний зв'язок з Україною. Іноді з неї виключають українців, які живуть порівняно поряд з Україною (у Польщі, Білорусі, Російській Федерації, Румунії, Молдові, Угорщині, Словаччині), однак, що характерно, термін «irredenta» щодо них в українській публіцистиці та етнографії не використовується.

Нині українська діаспора є важливою частиною української культурної та мовної спільноти, представники якої беруть найактивнішу участь у житті своєї Батьківщини. Зокрема в наші, зовсім неспокойні часи.

Українська діаспора в Канаді є однією з найбільших — на 2006 р. її чисельність становила 306 тис. чол. (або 1 млн. 209 тис. чол. включно з особами змішаного походження). Важко переоцінити її роль в історії України як держави та українців як нації.

Загалом найдавнішою частиною української еміграції багато дослідників вважають русинів-українців Бачки та Срему (самоназва — бачванські руснаки), котрі є нащадками українців, що в середині XVIII ст. переселилися до Балкан з Галичини й Закарпаття.

В Канаді, згідно з архівними даними, перші українці з'явилися ще на початку XIX ст. — в складі загонів європейських найманців на службі у британської корони, найнятих задля захисту британських колоній від військ США під час англо-американської війни 1812 р. Однак власне діаспора в ті часи не утворилася, оскільки не було створено української спільноти, що змогла б не втратити ідентичність у чужорідному середовищі.

Фундаторами української діаспори в Канаді вважають селян з села Небилів (нині — Рожнятовський район Івано-Франківської обл.) Івана Пилипіва та Василя Єлиняка, що прибули 6 вересня 1891 р. до Канади британським пароплавом «Орегон». Однак більш значущою вважається роль професора Йосипа Олеськова, бо «з його порад почалася іміграція до Канади» [2, с. 267–273]. Почувши про дуже скрутне становище українських імігрантів у Бразилії (яким обіцяли дешеві та родючі землі, а висадили в джунглях, змусивши боротися за власне існування), він став шукати альтернативні варіанти. Визначив, що канадські прерії найкраще підходять для українських землеробів, поїздка до Канади підтвердила це припущення. Й. Олеськов видав 2 памфлети — «Про вільні землі» та «О еміграції», які, разом з публічними лекціями та особистими перемовинами, заохотили багатьох українців до переїзду. Перші 30 сімей заохочених переселенців прибули до Квебеку 30 квітня 1896 р. Більша частина цих імігрантів оселилась у Седні, провінція Альберта. Загалом перша хвиля масової іміграції до Канади тривала до початку Першої світової війни (1914 р.), становила близько 170 тис. чол. та заклала фундамент для подальшого становлення української діаспори як етнічно-мовної групи.

Основні етапи української іміграції до Канади такі.

1. «Нульова хвиля» — поодинокі імігранти, що швидко розчинилися в іншокультурному середовищі — 1812–1890-ті рр.

2. «Перша хвиля» — початок формування етнічної групи — 1891–1914 рр.

3. «Друга хвиля» — оформлення етнічної групи, формація громади — 1920–1941 рр.

4. «Третя хвиля» — іміграція «переміщених осіб», перші випадки виходу діаспори на політичне поле Канади — 1950–1960-ті рр.

5. «Затишок» — розвиток української етнічної групи в Канаді без поповнень з України — 1960–1991-ті рр.

6. «Четверта хвиля» (термін спірний) — іміграція після падіння «залізної завіси» — з 1991 р. до сьогодні. Здебільшого саме в цей період стала очевидною значна культурна й мовна різниця між діаспорою та «материковими» українцями.

При цьому популяція українців (та, згодом, осіб українського походження) в Канаді зростала з 75 тис. 1911 р. до 1,209 млн. 2006 р. [12, с. 48–52].

Характерною рисою української діаспори в Канаді можна вважати порівняно компактне розселення (принаймні переселенців перших двох хвиль та їхніх нащадків), що значною мірою посприяло збереженню культурно-мовного середовища та родинних зв'язків. «Третя хвиля» селилася переважно у великих містах на сході Канади, насамперед Торонто й Монреалі, значно змінивши соціальний склад діаспори. Наразі на Сході Канади українців більше, ніж на Заході, але завдяки компактності, щільності соціокультурних зв'язків та зв'язкам зовні діаспори, українці Західної Канади беззаперечно переважають у політичному та культурному житті країни.

Спільнота українців Канади весь час свого існування сприймала себе саме як частину українського народу, котра, зокрема, відповідає за долю кожного українця як у Канаді, так і за її межами. Вперше це відіграло свою роль під кінець Першої світової війни, коли на теренах руйнованих Російської та Австро-Угорської імперій виникли національні держави українців — Українська Народна Республіка та Західноукраїнська Народна Республіка відповідно. Переважна частина тогочасної канадської діаспори походила з земель, що ввійшли до складу ЗУНР, тому її підтримували активніше, ніж УНР. Діаспора розпочала потужну кампанію з пропаганди української проблеми в США та Канаді, а також інформування американців про події українсько-польської війни. Координували цю діяльність Українське інформаційне бюро (створене в США на початку 1919 р.) та місія ЗУНР до США й Канади (відкрита у квітні 1920 р.) [12, с. 57–68]. Як головний аргумент вони використовували заяву президента Вудро Вільсона про самовизначення народів, які протягом багатьох років поневолювала Австро-Угорська імперія, — і те, що саме ЗУНР та УНР є реалізаціями прагнення українців до державності [3, с. 23–28]. Ця інформаційна кампанія принесла результати — низка політиків, зокрема майбутній президент Франклін Делано Рузвельт, висловилися на користь утворення незалежної України — поряд з Фінляндією та країнами Прибалтики, що здобули державний суверенітет після розпаду Російської імперії [10, с. 599–600].

Під керівництвом Українського Горожанського комітету проходили мітинги протесту в зв'язку з польською агресією, значна кількість чоловіків, здатних носити зброю, прагнула виїхати на Галичину (втім цей рух було заблоковано заборонами від уряду Канади). Також представники канадської діаспори (О. Мегас, І. Петрушевич) брали найактивнішу участь у Паризькій мирній конференції 1919 р., узгоджуючи дипломатичні зусилля з представниками УНР та ЗУНР.

Для фінансової підтримки української визвольної боротьби у США було засновано «Фонд помочі та оборони Галицької України». Його метою була акумуляція щонайменше 100 тис. доларів, аналогічну суму зобов'язалися зі-

брати й українці Канади. Кампанії зі збору цих коштів стали значною віхою в консолідації діаспори. Також значний резонанс викликав візит до Канади та США 1921 р. митрополита А. Шептицького.

Міжнародна конференція в Генуї 1922 р. також супроводжувалася політичною активністю заокеанської діаспори. На адресу її президії надійшли численні листи з протестом проти польської окупації ЗУНР. Одночасно було зібрано понад 140 тис. доларів на Позичку національної оборони, що надійшли урядові ЗУНР у вигнанні [1]. Також збирали гроші для полонених галичан у польських концтаборах, інтернованих воїнів УГА в Чехословаччині, студентів-українців у вишах Чехословаччини тощо [5, с. 231–280].

В часи Голодомору українська діаспора взяла на себе інформування американців і канадців про події в СРСР. Відомості доводилося збирати по крихтах, які просочувалися через повну інформаційну блокаду радянського уряду — значно щільнішу, ніж навіть більш пізня «залізна завіса». Своїх кореспондентів у СРСР преса діаспори не мала, тому була змушена переважно передруковувати матеріали польських, чеських, німецьких, англійських видань. Одну з перших статей, яка повідала в Канаді про голод в Україні, було надруковано 22 червня 1932 р. в «Українському голосі» [4]. Вже восени 1932 р. з'явилися перші звістки про голодний канібалізм в Україні. 15 листопада 1932 р. «Вісник» розмістив статтю «Людоїдство на Україні», в якій вказувались і села, де було зафіксовано ці трагедії. Наведемо назви лише кількох із численних статей, опублікованих в українській пресі у Канаді: «Новий шлях» — «Радянська Україна голодує» (28 червня 1932 р.); «Американські студенти розповідають про страхіття голоду на Україні» (06 вересня 1932 р.); «Чужинці про положення на Радянській Україні» (11 листопада 1932 р.), «Англіїці про грізний голод на радянщині» (04 квітня 1933 р.); «Український голос» — «Найбільша трагедія в історії України» (16 серпня 1933 р.); «Чому на Україні голод?» (11 листопада 1933 р.), «Страхіття голоду на Україні» (10 січня 1934 р.) [6, с. 127–132].

Офіційну позицію діаспори було висловлено під час масового віча 17 вересня 1933 р. в залі Українського православного собору міста Вінніпег. Це віче, яке організував Союз українських самостійників, схвалило резолюцію, в котрій підкреслювалося, що «московський уряд свідомо і доцільно нищить голодом українське населення і через те таїть голод перед світом». Також вказувалося на небажання радянського уряду приймати допомогу Заходу. Паралельно відбувались подібні заходи під егідою СУС в інших містах з великою часткою українців. При цьому відбувались значно менш численні акції українських комуністів під гаслами на кшталт «В Україні нема голоду» та «Голодують тільки ті, що не хочуть працювати».

Українці Канади за будь-якої можливості привертали увагу широкого загалу канадців до геноциду свого народу в СРСР — як під час Голодомору, так

і після нього. В той час, коли в Радянському Союзі були під забороною навіть згадки про голод 1932–1933 рр., діаспора використовувала кожну його річницю для того, щоб донести до громадськості правду про ті трагічні події й ушанувати загиблих. Значною мірою саме завдяки зусиллям заокеанської діаспори вже після здобуття незалежності України Голодомор було повністю визнано геноцидом.

Широко відомо, що саме Канада була першою державою, що визнала незалежність молодій українській державі 1991 р. Трохи менш відомо, що саме в Канаді 1992 р. надруковано перші зразки української гривні за ескізами українського художника Василя Лопати. Водночас про допомогу діаспори Україні в ті часи наразі вже частково забули в масовій свідомості.

Надзвичайно цінною для України стала фінансова допомога з боку діаспори (і в першу чергу — саме канадської) в скрутні часи перших років становлення. Було створено велику кількість організацій, фірм і фондів, що надавали матеріальну, фінансову, гуманітарну та консультаційну допомогу для розвитку України. Зокрема фонд «Допомагаймо Україні» лише за 1992–1993 рр. зібрав і витратив на допомогу жертвам Чорнобиля понад 1 млн. доларів, Товариство об'єднаних українських канадців щорічно допомагало забезпечити низку медичних установ України реактивами, Українська державницька організація Канади надала гуманітарну допомогу загалом більш ніж на 15 млн. доларів, Канадський медичний проект «Освіта» організовував виїзди канадських лікарів до України для консультацій та українських медиків — на навчання до Канади, Україно-канадський благодійний фонд «Приятелі дітей» реалізував численні проекти (а саме — «Гуманітарна допомога», «Асоціації працівників закладів для соціально-незахищених дітей», «Вступник», «Стипендіат», «Інвалід» та «Літній табір»), Українська спортова центральна Америки та Канади вкладала величезні інтелектуальні й фінансові ресурси в підтримку Олімпійських збірних України (тільки протягом 1911–1996 рр. було надано фінансову допомогу в розмірі 758 млн. доларів), торонтська фірма «Міст» інвестувала в українську економіку й створювала спільні українсько-канадські підприємства тощо [7].

Також не можна не згадати про персональну допомогу Україні від низки визначних діячів діаспори, зокрема М. Івасиківа (інвестував в українську економіку понад 3,5 млн. доларів), Л. Б. Обуха (фінансував будівництво пам'ятника Тарасові Шевченку у Львові), родину Яворських (передала 350 тис. доларів на будівництво школи в селі Заріччя Івано-Франківської обл.) тощо. Також немало українців Канади заповіло значні суми зі свого спадку на користь України, наприклад І. Баган, О. Пахуша, В. Юзик, М. Галандюк (заповів 4,5 млн. доларів).

Було створено десятки іменних і цільових фондів, що фінансували (деякі фінансують і дотепер) духовні, наукові та освітні починання українства [8].

Більшість фондів було створено під патронатом Канадського інституту українських студій.

Серед тих, хто спонсував наукові інституції України, неможливо не відзначити одного з найвизначніших меценатів української історії — Петра Яцика, ім'я котрого в Україні сьогодні відоме більшості школярів. Він передав на розвиток української науки, культури та освіти понад 20 млн. доларів [11, с. 62].

Ще одним з векторів впливу української діаспори була допомога книгами та періодикою державним бібліотекам України, від профільних наукових до районних і сільських.

Протягом усієї історії незалежної України канадська діаспора пильно стежила за суспільно-політичним життям Батьківщини, а отже — не могла не відреагувати на те, що Віктор Янукович скасував курс на євроінтеграцію, наслідком чого став Євромайдан. Разом з усіма іншими діаспорами (британською, аргентинською, австрійською, чеською тощо) українці в Канаді влаштували численні акції протесту та «філії» Євромайдану, організовували інформаційну підтримку протестувальників, збирали кошти та медикаменти для потреб Майдану в Києві.

Слід зазначити, що до початку Майдану стосунки між Російською Федерацією й Канадою були дуже добрими. Значною мірою саме українська діаспора підштовхнула уряд Канади до зміни курсу на користь України.

Майдан закінчився перемогою, але майже відразу після нього розпочалися бойові дії на Донбасі, які знову змусили діаспору мобілізуватися для допомоги Батьківщині. Вплив канадців у мілітарній сфері сучасної України настільки потужний, що в самій Канаді заговорили про неоголошену війну, яку Канада на декількох фронтах веде проти Росії. Першим з цих фронтів можна вважати офіційний внутрішньоканадський, на якому українське лобі на чолі з Конгресом українців Канади тисне на офіційну Оттаву для отримання урядової допомоги Україні. Результатів уже цих дій було досить багато, зокрема саме так у військах АТО восени 2014 р. з'явилася славнозвісна канадська уніформа. Також сама канадська громада масово збирає гроші для передання українським волонтерським організаціям (наприклад, «Армії SOS»). Спеціалісти з Канади працюють на різних важливих напрямках, від збирання безпілотників до ведення пропаганди. Програмне забезпечення для наведення артилерії розробила група спеціалістів під керівництвом Богдана Купича — канадця українського походження. На відміну від діаспори в США, яка більше зосередилася на гуманітарній допомозі сім'ям військових і біженців, канадська діаспора зробила більш помітний внесок з погляду військових поставок.

При цьому самі діаспоряни значно ризикують, оскільки далеко не завжди такі дії мають підтримку чи, хоча б, дозвіл від канадського уряду [9].

Вплив канадської діаспори на Україну неможливо переоцінити. Від революційних подій 1917–1921 рр. і до сучасної нам війни на Донбасі українці Канади пильно стежили за подіями на Батьківщині та за будь-якої нагоди намагалися допомогти співвітчизникам. У багатьох аспектах їхній вплив став доленосним, зокрема саме вони зберегли для нащадків пам'ять про Голодомор, саме вони надали значного демократизаційного та модернізаційного імпульсу незалежній Україні в 1990-х рр., врешті-решт саме вони вплинули на політику Канади (однієї з найпотужніших держав НАТО), що, можливо, стало причиною такої потужної підтримки України з боку Європи й Америки під час Майдану та війни на Донбасі.

1. Войченко О. Літопис українського життя в Канаді : у 3 т. / Войченко О. — Едмонтон : Канадський інститут українських студій, 1961–1965. — Т. 3 : Доба росту й диференціації: роки 1925–1929. — 1965. — 305 с.

2. Гуцал П. Морально-політична і дипломатична підтримка українців США та Канади Західно-Української Народної Республіки (1918–1919 рр.) / П. Гуцал // Наукові записки Тернопільського національного університету ім. В. Гнатюка. — Тернопіль, 2005. — 280 с.

3. Гуцал П. Уряд Західно-Української Народної Республіки в екзилі та українська діаспора Північної Америки / Петро Гуцал // Мандрівець: Видання Національного університету «Києво-Могилянська академія». — Тернопіль. — 2005. — № 5. — С. 23–28.

4. Дибчук Л. Внесок західної української діаспори в розвиток українознавчої науки та культури / Л. Дибчук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Історія: Зб. наук. праць. — Вінниця, 2004. — Вип. 8. — С. 310–316.

5. Дибчук Л. В. Внесок української діаспори Канади та країн Латинської Америки в розвиток економіки і культури незалежної України (1991–2005 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Історія України / Дибчук Людмила Василівна. — Тернопіль, 2006. — 313 с.

6. Дибчук Л. Допомога діаспори Україні в економічному розвитку / Л. Дибчук // Держава і бізнес: шлях до партнерства і взаємодії: Матеріали третьої міжвузівської наук.-практ. конф. — Вінниця, 2003. — С. 127–132.

7. Дибчук Л. В. Формування книжкових колекцій діаспори в незалежній Україні / Л. В. Дибчук І. Мазило // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. — Острог; Торонто; Нью-Йорк : Національний університет «Острозька академія», Світова Наукова Рада Світового Конгресу Українців, Українське Історичне Товариство. — 2005. — Вип. 5. — С. 185–201.

8. Євтух В. Б Українці в Канаді / В. Б. Євтух, О. О. Ковальчук. — К. : Будівельник, 1993. — 144 с.

9. Жлуктенко Ю. О. Українська мова на лінгвістичній карті Канади / Ю. О. Жлуктенко. — К. : Наук. думка, 1990. — 174 с.

10. Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1923). Документи і матеріали : У 5 т. / Керівник роботи і відповід. ред., автор передмови О. Карпенко. — Т. 2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси / Карпенко О. Ю., Мицан К. П., Величкий В. С. та ін. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. — 712 с.

11. Марунчак М. Г. Біографічний довідник до історії українців Канади / Марунчак М. Г. — Вінніпег, 1986. — 735 с. — (Українська Вільна Академія Наук в Канаді).

12. Павлюк О. В. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923) / Павлюк О. В. — К. : KM Academia, 1996. — 187 с.

1. Voitsenko O. Litopys ukrainskoho zhyttia v Kanadi : u 3 t. / Voitsenko O. — Edmonton : Kanadskiy instytut ukrainskykh studii, 1961–1965. — T. 3 : Doba rostu i dyferentsiatsii: roky 1925–1929. — 1965. — 305 s.

2. Hutsal P. Moralno-politychna i dyplomatychna pidtrymka ukrainsiv SSHa ta Kanady Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky (1918–1919 rr.) / P. Hutsal // Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnogo universytetu im. V. Hnatiuka. — Ternopil, 2005. — 280 s.

3. Hutsal P. Uriad Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky v ekzyzli ta ukrainska diaspora Pivnichnoi Ameryky / Petro Hutsal // Mandrivets: Vydannia Natsionalnogo universytetu «Kyievo-Mohylianska akademii». — Ternopil. — 2005. — № 5. — S. 23–28.

4. Dybchuk L. Vnesok zakhidnoi ukrainskoi diaspory v rozvytok ukrainoznavchoi nauky ta kultury / L. Dybchuk // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni M. Kotsiubynskoho. Serii: Istorii: Zb. nauk. prats. — Vinnytsia, 2004. — Vyp. 8. — S. 310–316.

5. Dybchuk L. V. Vnesok ukrainskoi diaspory Kanady ta krain Latynskoi Ameryky v rozvytok ekonomiky i kultury nezaleznoi Ukrainy (1991–2005 rr.): dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. Istorii Ukrainy / Dybchuk Liudmyla Vasylivna. — Ternopil, 2006. — 313 s.

6. Dybchuk L. Dopomoha diaspory Ukraini v ekonomichnomu rozvytku / L. Dybchuk // Derzhava i biznes: shliakh do partnerstva i vziaemodii: Materialy tretoi mizhvuzivskoi nauk.-prakt. konf. — Vinnytsia, 2003. — S. 127–132.

7. Dybchuk L. V. Formuvannia knyzhkovykh kolektsii diaspory v nezalezhnii Ukraini / L. V. Dybchuk I. Mazylko // Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademii»: Istorychni nauky. — Ostroh; Toronto; Niu-Iork : Natsionalnyi universytet «Ostrozka akademii», Svitova Naukova Rada Svitovoho Konhresu Ukrainsiv, Ukrainske Istorychne Tovarystvo. — 2005. — Vyp. 5. — S. 185–201.

8. Yevtukh V. B. Ukrainsi v Kanadi / V. B. Yevtukh, O. O. Kovalchuk. — K. : Budivelnyk, 1993. — 144 s.

9. Zhluktenko Iu. O. Ukrainska mova na linhvistychnii karti Kanady / Iu. O. Zhluktenko. — K. : Nauk. dumka, 1990. — 174 s.

10. Zakhidnoukrainska Narodna Respublika (1918–1923). Dokumenty i materialy : U 5 t. / Kerivnyk roboty i vidpovid. red., avtor peredmovy O. Karpenko. — T. 2. Derzhavotvorchi i administratyvno-orhanizatsiini protsesy / Karpenko O. Iu., Mytsan K. P., Velykochy V. S. ta in. — Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2003. — 712 s.

11. Marunchak M. H. Biohrafichnyi dovidnyk do istorii ukrainsiv Kanady / Marunchak M. H. — Vinnipeg, 1986. — 735 s. — (Ukrainska Vilna Akademiia Nauk v Kanadi).

12. Pavliuk O. V. Borotba Ukrainy za nezalezhnist i polityka SSHa (1917–1923) / Pavliuk O. V. — K. : KM Academia, 1996. — 187 s.